

فهم معنای شیعه در پیاده‌روی اربعین

منوچهر علی‌نژاد¹

عبدالرضا مرادی²

چکیده

پیاده‌روی اربعین یک رویداد جهانی با مضامین ارزشی و دینی است که دارای آثار و پیامدهای فراوانی بوده و در کانون تحولات شناختی و معناکاوانه قرار دارد. بر این اساس این تحقیق به دنبال فهم معنای شیعه در پیاده‌روی اربعین است. روش مورد استفاده در این پژوهش به لحاظ ماهیت کیفی و مردم‌نگارانه بوده که نظر به تجربه محقق در پیاده‌روی‌های گذشته و با استفاده از تکنیک‌های مشاهده، مصاحبه و عکس و فیلم در حوزه میدان در اربعین ۱۴۰۱ و ۱۴۰۲ انجام شده است. جامعه هدف پژوهش حاضر، عموم شرکت‌کنندگان در راهپیمایی اربعین بوده و بر حسب نمونه‌گیری هدفمند و در دسترس حدود ۲۰ نفر با تابعیت چهار کشور؛ ایران، عراق، پاکستان و لبنان از راهپیمایان اربعین انتخاب شدند. یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که، راهپیمایی جهانی اربعین دارای ابعاد مذهبی- فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی بوده است. فهم معنای شیعه در سه محور روایت جهان‌شمول، روایت آزادی، انسانیت و دلدادگی و روایت کنش‌های متقابل از شیعه فهم شد. مقولاتی چون عصمت، انتظار منجی موعود، رجعت، امامت و زیارت از مفاهیم و اصول مشترک بین مراسم اربعین و مذهب شیعه هستند. در نهایت چالش‌ها و آسیب‌های نیز در این رویداد همچون چالش‌های مدیریتی، خانوادگی، فرهنگی، سیاسی، بهداشتی، اسراف و تبذیر، حمل و نقل، اقتصادی و تبلیغاتی وجود داشتند. به نظر می‌رسد چشم انداز آتی پیاده‌روی اربعین به سمت ایجاد و بازتعریف روایت جهان‌شمول و مشترک از شیعه گردد.

کلیدواژه‌ها: فهم شیعه، پیاده‌روی اربعین، امام حسین، مردم‌نگاری، عراق.

¹ استادیار گروه تعاون و رفاه اجتماعی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه یزد، یزد، ایران. نویسنده مسئول m.alinejad@yazd.ac.ir

² دانش‌آموخته کارشناسی ارشد پژوهش علوم اجتماعی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه یزد، یزد، ایران.

مقدمه و بیان مساله

در سال‌های اخیر، پیاده‌روی اربعین، به یک رویداد جهانی و فراگیر تبدیل شده است. هرچند پیاده‌روی و شرکت در مراسم اربعین جزء اعتقادات مذهب شیعه است ولی پیاده‌روی و برگزاری مراسم اربعین را واجب تلقی نکرده و یکی از مناسک فرعی مذهبی است. آنچه مهم است در چندسال پیش، از دهها کشور اسلامی و غیر اسلامی افراد مسلمان و حتی غیرمسلمان زیادی در این راهپیمایی عظیم شرکت می‌کنند که ماهیت این پیاده‌روی و همچنین فهم معنای شیعه در میان شرکت‌کنندگان، در لابلای فرایندهای اجتماعی این راهپیمایی حایز اهمیت زیاد است.

اماکن زیارتی شیعیان، شامل مکه (خانه خدا)، مدینه مرقد پیامبر اسلام و قبرستان بقیع، آرامگاه امامان شیعه از جمله عتبات عالیات در نجف و کربلا و کاظمین و سامرا در عراق و آرامگاه امام رضا در مشهد و مرقد امامزاده‌ها و رهبران مذهبی است. خانه خدا و مرقد پیامبر اعظم وجه مشترک زیارتگاههای شیعه و سنی است. هرچند در مقطعی از زمان این پیاده‌روی خاص شیعیان بود، ولی با گذشت زمان اول مذاهب دیگر مسلمانان منجمله اهل تسنن و سپس پیروان سایر ادیان نیز به جمعیت شیعه اضافه شده ضمن اینکه این پیاده‌روی درحال حاضر با حضور افراد مشارکت‌کننده از نزدیک به یکصد کشور جهان به شکل بسیار اعجاب‌انگیزی بعنوان بزرگترین راهپیمایی جهان برگزار می‌گردد. بنا به گفته برخی پژوهشگران، راهپیمایی در روز اربعین از زمان امامان شیعه در بین شیعیان رایج بوده است. راهپیمایی اربعین سنت و رفتار مداوم شیعیان از زمان ائمه است که یک عده از صدر اسلام نیز به این حرکت پایبند بوده‌اند (مظاهری، ۱۳۹۰).

به لحاظ تاریخی تا اینکه در اواخر قرن ۱۴ قمری، حزب حاکم عراق (بعث)، برای برگزاری مراسم راهپیمایی اربعین مانع تراشی کرد و بعضاً با راهپیمایی‌کنندگان با خشونت رفتار می‌شد که این امر موجب کم‌رونق شدن این مراسم گردید. اما با سقوط صدام حسین و حزب بعث، مراسم راهپیمایی اربعین بار دیگر در عراق احیا گردید. از آن سال به بعد همه ساله جمعیت بیشتری نسبت به سال قبل در پیاده‌روی شرکت دارند. در آغاز این حرکت جمعیت کمی در آن حضور داشتند؛ ولی در سال‌های اخیر تعداد زائران شرکت‌کننده در این راهپیمایی به چندین میلیون نفر رسید. برخی از اهل تسنن، مسیحیان، ایزدی‌ها و افراد سایر ادیان نیز در این مراسم شرکت می‌کنند.

در راهپیمایی اربعین، از اقصی نقاط جهان افرادی مشارکت می‌نمایند. حتی از کشورهای اروپایی و امریکای ولی از کشورهایمانند افغانستان، پاکستان و لبنان شرکت‌کنندگان بیشتری وجود دارد. افغانستانی‌ها و پاکستانی‌ها باید از مرزهای شرقی وارد ایران و عملاً حدود هزار کیلومتر بیشتر از بعضی ایرانی‌ها طی نمایند. ولی سایر کشورهایمانند که فاصله زیاد دارند الزاماً بصورت هوایی تردد می‌نمایند (مظاهری، ۱۳۹۰) اکثر قریب به اتفاق زائران عراقی از محل سکونت خود به سمت کربلا حرکت می‌کنند و البته بعضی افراد به نجف رفته و راهپیمایی اصلی را از نجف به کربلا انجام می‌دهند. اما زائران ایرانی مسیر نجف تا کربلا را برای پیاده‌روی انتخاب می‌کنند در واقع مسیر اصلی راهپیمایی همین مسیر نجف به کربلاست. مسافت پیاده‌روی میان دو شهر حدود ۸۸ کیلومتر است. تعداد ۱۴۵۲ عمود (ستون یا تیر برق) در مسیر نجف به کربلا وجود دارد که فاصله بین هر ستون تقریباً ۵۰ متر می‌باشد. برای پیاده‌روی کل مسیر بسته به سرعت حرکت و زمانهای توقف برای رفع خستگی، ادای نماز، صرف غذا و خواب؛ زمانی در حدود ۲۰ تا ۳۰ ساعت لازم است. بهترین زمان برای شروع سفر درحال حاضر ۱۴ صفر است. برخی از زائرین سفر خود را از شهرهایی همچون بصره که در حدود ۵۲۰ کیلومتر (۳۲۰ مایل) با کربلا فاصله دارد، آغاز می‌کنند (حسینی، ۱۳۸۹).

طبق روال در طول مسیرهای زیارتی، غذا، اسکان و سایر خدمات به صورت رایگان توسط داوطلبان که اکثر آنها عراقی و معمولاً اقشار کمتر برخوردار جامعه هستند، ارائه می‌شود. همه ساله در مسیر راهپیمایی مکان‌هایی معمولاً به صورت چادرهایی بزرگ، سوله، ساختمان با نام موبک (هیئت عزاداری) یا «مضيف» به صورت مردمی و خودجوش برپا می‌شود. در این موبک‌ها خدمات و امکانات بهداشتی و رفاهی به صورت رایگان به زائران ارائه می‌شود. اجتماعات مذهبی عراق، موبک‌های بسیاری جهت استراحت زائرین برپا می‌کنند و رایگان به زائران خدمات می‌هند. مدیریت موبک‌ها به‌شکل مردمی و مستقل از دولت انجام می‌شود. تعداد این موبک‌ها در سال ۱۳۹۴ شمسی ۷۰۰۰ اعلام شده و درحال حاضر بیش از ۱۲۰۰۰ مورد اعلام شده است (همان، ۱۳۹۰).

در بحث پیاده‌روی اربعین، مسایل اجتماعی مغفول شده زیادی وجود دارد که شناسایی، بررسی و تحقیق پیرامون هر کدام از آنها موضوعی است مجزا و قابل تحقیق؛ بحث ثبت نام زائران، نحوه ثبت نام، مبالغ دریافتی شرکتها و کاروانهای مجاز، بیمه و نحوه‌های مسافرت و وسیله حمل و نقل، مشکلات تردد زائرین افغانی و پاکستانی از دو مرز ایران و عراق هر کدام خود به تنهایی یک مسئله اجتماعی است. در طول مسیر و پذیرایی و موبیهای داخل کشور مزیتها و مشکلات طول مسیر دغدغه جدی زائران کربلاست. خصوصا افغانستانی‌ها و پاکستانی‌هایی که از مرز شرقی ایران وارد و از مرز غربی خارج می‌شوند. پاسپورت و مجوزهای قانونی و تصمیمات لحظه‌ای حکومتی و بهم ریختن اعصاب و روان زائرین و خروج از مرز و معطلی سرمرز هر کدام یک مشکل و مسئله اجتماعی است. البته در سال جاری وضعیتها به مراتب بهتر شده است. هر کدام از موارد فوق و دهها نمونه دیگر گویای این است که جا برای مسائل اجتماعی مربوط به پیاده‌روی اربعین وجود دارد. می‌تلبد در شناخت و کار روی این مسائل اقدام شود. از طرف دیگر؛ با طرح هر موضوع و یا مسئله جدید، موضوع تحقیق حالت جدی‌تری بخود می‌گیرد؛ بنابراین، پژوهش حاضر سعی کرده است به اصل مساله که موجب شکل‌گیری این راهپیمایی عظیم شده بپردازد و به این سوال اصلی پاسخ دهد که فهم معنای شیعه در پیاده‌روی اربعین چیست؟ و این فهم چه ویژگی‌های دارد؟ و هدف اصلی پژوهش بازنمایی و روایت مردم‌نگارانه از فهم شیعه در پیاده‌روی اربعین است.

پیشینه تجربی تحقیق

- پیشینه داخلی

مریجی (۱۴۰۱) پژوهشی را با عنوان «تبیین جامعه‌شناختی زیارت اربعین و کارکردهای اجتماعی آن» انجام داده است. هدف از انجام این تحقیق توجه به وجوه جامعه‌شناختی زیارت اربعین و رمز ماندگار آن بوده است و سپس کارکردهای اجتماعی مهم آن را به تصویر کشیده شده تا بتواند در شناساندن این حقیقت قدم بردارد. روش تحقیق روش اسنادی و مشاهده مشارکتی بوده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که زیارت اربعین به عنوان یک واقعه معطوف به هدف الهی بی‌مانند فکری، جامعه‌شناسی سکولار را به چالش کشیده است. حیدری و همکاران (۱۴۰۱) در مطالعه‌ی با عنوان «نقش و جایگاه راهپیمایی اربعین بر قدرت نرم انقلاب اسلامی ایران» نشان می‌دهند که انقلاب اسلامی ایران با محوریت دین شکل گرفته است، پس مبانی قدرت آن نیز بر مؤلفه‌های دینی و نرم استوار است. سوگواری‌های عاشورا و اربعین از جمله آئین‌هایی هستند که از ظرفیت لازم برای انسجام‌بخشی و قدرت افزایی جمهوری اسلامی ایران برخوردار هستند. در این مطالعه نقش راهپیمایی اربعین بر قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی مورد بررسی قرار گرفته است. یافته‌های این تحقیق نشان داده که راهپیمایی اربعین با تقویت ارزش‌های دینی، معنویت‌گرایی، تقویت ایثار، شهادت و انتظار بر ارتقای قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران اثر مثبت داشته است. قاسمی و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان «آینده‌پژوهی مسائل اولویت‌دار اربعین حسینی و تحلیل تأثیر متقابل مسائل بر یکدیگر» نشان داده اند که مهم‌ترین مسائل مرتبط با پدیده اربعین که دارای بیشترین میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری بر سایر مسائل هستند عبارتند از «ارتباط مفهوم زیارت با پدیده اربعین»، «تداعی مفهوم عصر ظهور برای زائر» و همچنین «ضرورت توجه به امام حسین و ماهیت قیام ایشان». مسائل یادشده ظرفیت تبدیل شدن به بازیگران کلیدی در پدیده اربعین را دارند و می‌توان از آنها به‌منزله فرصتی مناسب برای توسعه و ترویج بیشتر اربعین بهره برد. شهرابی فراهانی (۱۴۰۰) در مطالعه‌ی با عنوان «ادراک معنوی انسان از ابر رویداد مذهبی اربعین» معتقد است که ابر رویداد مذهبی اربعین از جمله بزرگ‌ترین رویدادهای گردشگری مذهبی جهان، دربرگیرنده باورها و اعتقاداتی غیرمادی است که چنین حرکتی را در جهان ایجاد نموده است. این پژوهش با هدف بررسی شناسایی حقیقت باطنی ادراک معنوی گردشگر در توسعه گردشگری مذهبی رویداد اربعین، به شیوه کیفی و روش توصیف و تحلیل انجام گرفته است. نتایج پژوهش حاکی از این مطلب است که حقیقت باطنی و درونی وجود گردشگر بر احساس نزدیکی به خالق هستی، احساس اتصال و قرابت، احساس آرامش، احساس ارزش‌های والای انسانی و احساس بازگشت به خویشتن و گمشده درونی اشاره می‌نماید که همگی بر شناخت هرچه بیشتر ماهیت حقیقی انسانی تأکید می‌کند. ادراک معنوی گردشگر عنصر کلیدی شکل‌دهنده چنین ابر رویداد مذهبی است که نیازمند نگاه ژرف‌تر در جهت توسعه کیفی ابر رویداد مذهبی اربعین می‌باشد. عبدالله (۱۴۰۰) در مطالعه‌ی با عنوان «تجربه زیسته زائران در

پیاده‌روی اربعین سال 1398 (مطالعه موردی دانشگاهیان علامه طباطبایی) نشان می‌دهد که زیارت مفهومی برای جابجایی انسان با تعیین مقصدی مقدس است و زیارت پیاده اربعین یکی از اشکال نوظهور سفر زیارتی در ایران است که در سال‌های اخیر مورد توجه قرار گرفته است. این مقاله با اتکا به رویکرد کیفی و با تحلیل مصاحبه‌هایی که با دانشجویان، اساتید و کارکنان دانشگاه علامه طباطبایی انجام شده و درصدد واکاوی ادراک و تفسیر این زائران از تجربه زیسته خود از این سفر است. پس از تحلیل داده‌های کیفی، سه مضمون اصلی شناسایی شده است. این زائران «وحدت آفرینی و ایجاد همبستگی و همدلی» را مهمترین فرصت پیاده‌روی اربعین دانسته‌اند و همچنین «نبود بهداشت» و «نبود امکانات سفر» را مهمترین مشخصه ضعف این سفر زیارتی می‌دانند. از منظر این گروه از دانشگاهیان «فرهنگ‌سازی» و «ارائه خدمات بهداشتی» می‌تواند به بهتر برگزار شدن مراسم پیاده‌روی اربعین کمک کند. علی نژاد (۱۳۹۸) پژوهشی را با عنوان «فهم هرمنوتیکی تجربه گردشگری فضاهای قدسی» انجام داده است. ماحصل آن تاملی هرمنوتیک بر سویه‌های معناساز بر تجربه زیسته کسانی است که آرامگاه شهداء گمنام را به عنوان محل گردشگری و زیارت انتخاب کرده‌اند. این پژوهش در چارچوب روش کیفی بوده و با استفاده از تکنیک مصاحبه و مستندات تجربه زیسته در حوزه میدان صورت گرفته و از تحلیل عرفی برای تحلیل یافته‌ها استفاده شده است. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که استقرار آرامگاه شهداء در ارتفاعات تپه نور در پارک جمشیدیه تهران دارای نظام معنایی و نشانگان فرهنگی است و دلالت بر پیوند گسست‌ناپذیر بین انسان، کوه، طبیعت و معنویت قدسی حاصل از گردشگری دارد. در چارچوب فهمی استعاری کوه‌پیمایی یک حرکت طبیعی روبه بالا بوده و در طی مسیر کوه‌پیمایی، حس تعالی در انسان ایجاد شده و نشاط درونی ایجاد می‌گردد. انگیزه زیارت از نظر پاسخگویان شامل 9 مضمون اصلی: «دستیابی به آرامش درونی»، «کشش طبیعی و انگیزه دور شدن از شهر»، «تجدید پیمان با شهداء»، «توسل جستن»، «تعهد و احساس دین»، «الگوبرداری از شخصیت شهداء»، «درد دل کردن و قدردانی»، «حس قربت و همزادپنداری» و «احساس خودیابی» بوده‌اند.

- پیشینه خارجی:

دوید (2021) تحقیقی با موضوع «یک مطالعه پدیده شناختی از زیارتگاه اربعین در عراق» انجام داده است. این مقاله به تحلیل انگیزه‌ها و تجربیات زائران پیاده در سفر کربلای معلی (عراق)، در زیارت اربعین می‌پردازد. این مطالعه؛ یک پارادایم تفسیرگرایانه متشکل از رویکردی پدیدارشناختی را به کار می‌گیرد و جهان‌بینی اسلامی شیعه را، برای ترکیب یافته‌ها مطرح می‌کند. یافته‌ها نشان می‌دهد؛ که انگیزه‌های زائر پیاده اربعین ناشی از شعائر همیشگی جامعه شیعه و توجه به جامعه (امت)؛ است. عنصر «امت» به عنوان انگیزه کلیدی برای کسانی که زیارت پیاده اربعین را تکرار کردند، تکرار شده است. ام سلمه (2017) در مطالعه‌ای به «بررسی پدیدارشناختی زیارت پیاده اربعین در عراق» پرداخته است. این مقاله به تحلیل انگیزه‌ها و تجربیات زائران پیاده در سفر کربلای معلی (عراق)، می‌پردازد. همچنین، این مطالعه یک پارادایم تفسیرگرایانه متشکل از رویکردی پدیدارشناختی را به کار می‌گیرد و جهان‌بینی اسلامی شیعه را برای ترکیب یافته‌ها مطرح می‌کند. یافته‌ها نشان می‌دهد که؛ انگیزه‌های زائر برگرفته از تشریفات همیشگی جامعه شیعه است. مکاتیل (2014) در مقاله با عنوان «چه چیزی مسلمانان شیعه را به زیارت ناامن می‌کشاند؟ سفر ایرانیان به اربعین عراق در زمان حضور داعش» نشان می‌دهد: زمانی که نیروهای دولت اسلامی (داعش) هنوز در برخی مناطق عراق قدرت داشتند، تقریباً دو میلیون زائر ایرانی به عراق رفتند و به راهپیمایی مذهبی اربعین که یکی از بزرگترین زیارت‌های سالانه جهان است، پیوستند. اکثر افرادی که سفر را آغاز می‌کنند، پیاده به سمت کربلا حرکت می‌کنند. درحالی‌که این شکل رایج زیارت با رنج به‌همراه است. سفر به منطقه‌ای که توسط داعش تهدید به حمله می‌شد، یک خطر شدید بود. این مقاله بر اساس تحقیقات قوم‌نگاری از جمله مشاهده مشارکت‌کنندگان در طول زیارت، بیان می‌کند که سه پدیده رخ می‌دهد که زائران اربعین را به اماکن جذب می‌کند: الف) تعلیق مادی‌گرایی توسط زائران. ب) رنج رستگاری؛ 3) اثرات روانی تجمعات جمعی.

چارچوب نظری تحقیق

از منظر جامعه شناختی، اربعین نوع خاصی از تعامل اجتماعی را تشکیل می‌دهد. امیل دورکیم، جامعه‌شناس فرانسوی، بر این باور است که دو نوع همبستگی اجتماعی وجود دارد: اولی همبستگی مکانیکی مبتنی بر همانندی و شباهت است. با رویکردی اجتماعی،

می توان این نوع همبستگی را به مجموعه‌ای از کنش‌ها، حرکات، ابزارها و اشیاء، مهارت‌ها و شیوه‌های هماهنگی و با هم بودگی و دعاها و اوراد و روابط حسی و عاطفی، تعریف کرد که در یک نظم معنایی خاص قرار گرفته و نوعی تعلق به یک یا چند باور یا آیین دینی، عقیدتی، سیاسی، اجتماعی، قومی، و... را نشان داده و میان گروه‌های اجتماعی مبادله یا منتقل می‌شوند (دورکیم، ۱۳۸۳). دریچه نگاه دورکیم به موضوع تا حدی متفاوت است. او دین را دارای کارکردهای مهم اجتماعی می‌داند و تمامی کارکردهای اجتماعی دین که به اختصار در چهار گونه‌ی حیات بخشی، انسجام بخشی، نشاط بخشی و انضباط بخشی خلاصه می‌شوند، به ویژه مختص جوامع سنتی هستند (کوزر، ۱۳۸۰). دین در جامعه‌ی سنتی پاسخگوی پرسشهایی است که بشر پاسخ آنها را از طریق مکانیزم‌های معرفی دیگر دریافته است. اما در جامعه‌ی جدید که علم معیار نوین حجت آوری شده است، هر روز پاسخ پرسشهای بیشتری روشن می‌شود. در جامعه‌ی جدید که نظام تقسیم کار اجتماعی به طور فزاینده‌ای پیچیده شده و این روند پیچیده‌شدن همچنان ادامه دارد، هرچه بیشتر نقشهایی را که پیش از این نهاد دین برعهده داشته، به نهادهای دیگر واگذار شده است. همزمان با نقش‌های اجتماعی نهاد دین، اقتدار آن در جامعه نیز رو به کاهش گذارده است. همزمان، تأثیر مهمی که دین به مدد پاسخ به پرسشهای اساسی انسان می‌داده به دلیل رشد و توسعه و اهمیت روزافزون علم رو به کاهش گذارده است.

اما، وبر با مقایسه بین جوامع غربی با جوامع شرقی، همچنین مقایسه بین جوامع کاتولیک و پروتستان الگوی فعالیت اقتصادی بین این جوامع را بررسی می‌کند. او مشاهده می‌کند که به عنوان نمونه در آلمان، اکثریت رهبران تجاری، صاحبان سرمایه و نیز کارگران ماهر و حتی بیشتر کارشناسان فنی و اقتصادی بنگاه‌های جدید پروتستان هستند (وبر، ۱۳۷۴: ۴۱). از نظر وبر رهایی از سنتگرایی اقتصادی - که با سرمایه‌داری ملازم بود، بدون شک عاملی است که قداست مذهبی را مانند همه‌ی مراجع سنتی از بین می‌برد (همان: ۴۲). البته این به معنای حذف دین یا اقتدار دین نیست. سرمایه‌داری به عنوان تجسم اقتصادی عقلانی شدن، موجب تمایز نهادی و فرهنگی و تخصصی شدن حوزه‌های متفاوت اجتماعی، یعنی سیاست، اقتصاد، دین و اخلاق می‌شود. در حالی که حیات اجتماعی به عنوان یک کل محاسبه‌پذیرتر می‌شود، هریک از حوزه‌های فعالیت، مستقل عمل می‌کند و هیچ‌گونه ادعای ارتباط عام یا مرجعیت همگانی وجود ندارد. این تغییرات نهادی، تجربه بشری را متحول می‌کند. فرد مجبور است بین ارزشهای جزئی و متغیر، دست به گزینش بزند. نتیجه عبارت است از یک بحران وجود در ارتباط با معنای حیات. از آنجا که ارزشها دیگر معتبر نیستند و هیچ اساس عملی‌ای ندارند، گزینش، نهایتاً خودسرانه و غیر عقلانی خواهد بود. در جهان غیر دینی، تنها جایی که برای دین باقی می‌ماند، به جای روابط عمومی، محدود به روابط بین شخصی است. دین به عنوان عامل وحدت‌بخش اجتماعی، که تمام جنبه‌های حیات انسانی را با هم مرتبط می‌ساخت، از فعالیت بازایستاد و عجیب آنکه خود نهضت اصلاح دینی، این امر را تدارک دید. این نظریه‌ی وبر که «رخت‌بر بستن دین و مناسک آن مستلزم تکرار ارزشهای متعارض و تنزل دین به طور نهادی به سطح گزینش‌های شخصی صرف است» و این که «بی دین شدن فراورده‌ی اجتماعی سرمایه‌داری و مذهب پروتستان بوده است»، مبنای بسیاری از تحقیقات جدید جامعه‌شناختی شده است بنابراین برآورد وبر از آینده‌ی دین، زوال و فروپاشی نیست. (ترنر، ۱۳۸۸: ۲۷۴).

پیتر ال. برگر در حالی که رویکرد عام وبر را می‌پذیرد، تلاش کرده تا ضمن ارایه یک نظریه عام در باب نقش دین، مفهوم دورکیمی امر مقدس را با از خودبیگانگی در نگاه مارکس تلفیق کند. برگر عرفی‌شدن عمومی (انزوا و تنزل ساختاری دین) را از عرفی‌شدن فردی (فقدان مقبولیت دین در سطح تجربه انسانی) تفکیک می‌کند. از آنجا که مسیحیت سنتی دیگر انحصار نمادها، باورها و شهبایر دینی را در اختیار ندارد، انسان‌ها با تعداد زیادی از نظام‌های متعارض اعتقادی مواجه می‌شوند که نمی‌توانند به شکلی موفقیت‌آمیز، واقعیت اجتماعی را معنادار کنند. در نتیجه ساختار مقبولیت^۳ دیدگاه‌های دین لرزان و مخاطره آمیز می‌گردد. برگر همانند وبر متذکر می‌شود که عرفی‌شدن فرایندی است که مذهب پروتستان و سرمایه‌داری آن را به راه انداخته است. از نظر برگر بخشهای عمومی مسلط، یعنی صنعت، سیاست و قانون از سلطه الزام آور معنای دینی آزاد شده‌اند، به طوری که ما جهان را چندپاره

و بی‌ثبات احساس می‌کنیم. بنابراین بین تغییرات ساختاری ناشی از تولید سرمایه‌داری و خلاء تجربی باورهای اخلاقی که به طور فزاینده‌ای خودسرانه می‌شوند، رابطه مهمی وجود دارد (ترنر، 1388: 276).

لاکمن می‌گوید که ویژگی جوامع معاصر، عدم نیاز به نظام‌های فراگیر ارزشی است. زیرا آنها به مشروعیت مذهبی نیاز ندارند. دین به جنبه‌ای از زندگی خصوصی تبدیل می‌شود و به گزینش فردی از میان انواع گزینه‌ها ارتباط پیدا می‌کند، گزینه‌هایی که می‌توان آنها را تبدیل به یک نظام ارضی شخصی کرد. همین قضیه لاکمن را به این استدلال سوق می‌دهد که جوامع نوین شاهد دگرگونی ژرفی در رویکرد مذهبی‌اند، به این شکل که از «استعلاهای بزرگ» که با امور اخروی، زندگی و مرگ سرو کار دارند، روی برگردانده و به «استعلاهای کوچک» زندگی که با تحقق نفس، ابراز وجود و آزادیهای شخصی سروکار دارند، روی آورده‌اند (همیلتون، 1381: 311).

در مقابل دابلر که بر تأثیر مستقیم عواملی مانند تخصصی‌شدن در خرده نظام دینی بر فرایند تمایزبایی کارکردی در سطح کلان اجتماعی تأکید می‌کند، کسانی مانند استارک به محدودیت‌های نظریه کم‌رنگ شدن مذهب و خودمحدودکنندگی این نظریه اشاره دارند و اکنون این مفهوم را فراموش‌شدنی می‌دانند (سوانز و کریستیانو، 1999: 3). بر این اساس، استارک استدلال می‌کند که هیچ تغییرات معاصری در قلمرو مسیحی که مؤید تر عرفی شدن باشد، رخ نداده است. علاوه بر این استارک ارزیابی از تر عرفی شدن/ کاهش نفوذ دین در جامعه را به جوامع غیر مسیحی نیز گسترش می‌دهد؛ جایی که بررسی او نشان می‌دهد با وجود مدرنیزاسیون شتابان در جوامع آسیایی، تغییرات شدید در موقعیت ادیان سنتی آنها پدید نیامده است (همان). در این مورد استارک به این نتیجه رسیده که تقید به اسلام با مدرنیزاسیون افزایش می‌یابد. در این مورد، او استناد به پژوهشهایی می‌کند که رابطه مثبت بین تقید به اسلام، تحصیلات و منزلت شغلی را تأیید می‌کنند. علاوه بر این، ظهور و گسترش بنیادگرایی اسلامی در دنیای معاصر را نشانه‌ای بر خلاف تر عرفی شدن می‌داند. در نهایت، استارک، دنیا را مقارن با تغییرات دینی می‌داند، اما نه لزوماً به معنای نزول موقعیت و اهمیت دین. آنچه اتفاق می‌افتد بیشتر از جنس انتقال دین خواهد بود تا عرفی شدن (استارک، 1999). اما لخنر نیز مدعی است که با وجود ارایه شواهد جدید و استدلال‌های نظری در رد نظریه کاهش اقتدار دین، این نظریه همچنان اعتبار و اهمیت کافی دارد. هرچند نتوان این نظریه را برای جامعه‌شناسی کلان استفاده کرد، اما به زعم او این عدم کاربرد در سطح کلان برای بررسی تغییرات عام اجتماعی، خدشه‌ای بر کاربرد و فایده نظری آن ندارد. او این نظریه را همچون انبار مهمات جامعه‌شناسی دین می‌داند (لخنر، 1991: 1).

به‌ترتیب، مبحث جایگاه و نقش دین در زندگی جمعی و در فرایندهای اجتماعی، مخالفان و موافقان زیادی در فلسفه و در علم جامعه‌شناسی دارد. نظریه‌ها و پژوهش‌های زیادی نیز در این پارادایم صورت گرفته است. این پژوهش با مطالعه همه‌ی نظریه‌های مشهور در این حوزه، اما؛ پژوهش حاضر نظریه‌های دورکیم، وبر و برگر را به‌عنوان چارچوب نظری انتخاب کرده، زیرا این نظریه‌ها بیشترین پیشبینی نظری را از تحقیق حاضر داشته‌اند.

سوالات تحقیق

- ویژگی‌های شیعه کدامند؟
- پیاده‌روی اربعین و ویژگی‌های آن را چگونه میتوان توصیف کرد؟
- کشف و فهم معنای شیعه در پیاده‌روی اربعین به لحاظ اعتقادی و مناسکی چگونه هست؟
- پیامدهای پیاده‌روی اربعین بر ابعاد اجتماعی، فرهنگی و جهانی شیعه به چه صورت هست؟
- جنبه‌های آسیب و تهدیدات پیاده‌روی اربعین برای شیعیان چیست؟

روش تحقیق

در این پژوهش از روش مردم‌نگارانه که یکی از روش‌های کیفی است استفاده می‌گردد. مردم‌نگاری برای رسیدن به یک یا چند مولفه در فرهنگ اجتماع راه توصیف عینی آن اجتماع و رفتارهای افراد آن فرهنگ را در مقابل پژوهش‌گر می‌گذارد. پژوهش‌گر را به جامعه‌ی مورد نظر می‌فرستد تا نه تنها آن چه را دیده توصیف کند، بلکه معرفتی که آن دسته از مردم به آن معتقدند و بر اساس تعمیق آن معرفت رفتار می‌کنند، را نیز بشناسند و درک کنند.

پژوهش‌گر در طول انجام این تحقیق با در نظر گرفتن اصول ذکر شده برای مردم‌نگاری تلاش کرده است از هر روشی برای احصای اطلاعات پیرامون چگونگی درک و فهم معنای شیعه در پیاده‌روی اربعین بهره ببرد. نکته اساسی در مورد چگونگی استفاده از روش مردم‌نگاری در این پژوهش این است که پژوهش‌گر خود در این پیاده‌روی (اربعین ۱۴۰۱) شرکت و حضور داشته است، و تا حدود زیادی با احساسات راهپیمایان و فرایندهای اجتماعی در این راهپیمایی آشنایی دارد، پس نیاز نیست همانند بسیاری از فعالیت‌های مردم‌نگارانه مدتی را در جامعه مورد مطالعه گذرانده و پس از درک روابط اجتماعی آن جامعه و نزدیک شدن به چگونگی رفتار افراد آن جامعه به تحلیل رفتارها بپردازد. پژوهش‌گر در این پژوهش با مستند کردن مصاحبه‌های انجام شده و دیده‌های خود به عنوان عنصر پژوهشی به تدوین داده‌ها و تحلیل آن‌ها پرداخته است.

جامعه آماری این پژوهش، زائران و راهپیمایان پیاده‌روی اربعین (۱۴۰۱ و ۱۴۰۲) از چهار کشور، ایران، عراق، پاکستان و لبنان هستند که حجم آن بیش از بیست میلیون گفته شده است. در این پژوهش از نمونه در دسترس و با 20 نفر از زائران و راهپیمایان پیاده‌روی اربعین مصاحبه شده است. مشاهده مشارکتی و سایر اسناد و مدارک و پدیده‌های که در شکل‌گیری مفهوم شیعه در پیاده‌روی اربعین نقش دارند نیز جزو نمونه‌های تحقیق بوده است.

از آنجاییکه این پژوهش به لحاظ ماهیت کیفی و مردم‌نگارانه بوده است. بنابراین، با استفاده از تکنیک‌های مشاهده، مصاحبه و عکس و فیلم در حوزه میدان اطلاعات گردآوری شده است.

اعتماد و اعتبار این روش از راهنماییکرسول و میلر استفاده خواهد شد که در ۸ اقدام و استراتژی چنین توصیه شده است: مشارکت طولانی^۴ و مشاهده مداوم در میدان تحقیق، مثلث‌بندی^۵، بررسی همکاران، تحلیل موردی متناقض، تشریح کلیشه‌های ذهنی و پیش‌داوری‌های محقق، تأیید مشارکت‌کنندگان^۶، توصیف غنی و ممیزی خارجی. همچنین، در اتکاپذیری این تحقیق از راهبردهای کرسول استفاده شد که این راهبردها چنین توصیه شده است: مصاحبه‌های تحقیق در محیطی آرام انجام و تمامی مصاحبه‌ها به‌طور کامل و شفاف ضبط گردد. ارتباط محقق با مشارکت‌کننده چهره‌به‌چهره و حضوری باشد. و پژوهشگر، در زمان پیاده‌کردن صدای مشارکت‌کنندگان، وقفه‌ها، مکث‌ها، کشیدن صداها، بغض و... را در متن مصاحبه‌ها یادداشت کند.

یافته‌های تحقیق

پیاده‌روی اربعین و نمایش ویژگی‌های شیعه

الف) عصمت

واژه «عصمت» در لغت عربی به معنای نگاه داشتن، حفاظت و ممانعت است در اصطلاح علم کلام، به معنای مصونیت از گناه و لغزش برای بعضی از انسان‌ها مانند پیامبران و امامان آمده است. عصمت همچنین به معنای باز دارندگی از اشتباه در ابلاغ رسالت است در این زمینه دانشمندان علم کلام اعم از اهل تشیع و اهل تسنن، به عصمت پیامبر اکرم معتقد اند.

مصاحبه‌کنندگان این پژوهش معتقد بودند که عصمت امام حسین و سایر ائمه که در این پیاده‌روی به زیارت شان مشرف می‌شویم، جنبه‌ها و تاثیرات مختلفی بر زندگی ما می‌گذارد. عصمت این خاندان سبب شده که آن‌ها از مقربان الهی باشند بناء ما آن‌ها را نزد خداوند شفیع و واسطه قرار می‌دهیم تا خواسته‌ها و نیازهای خود را برطرف کنیم. همچنین یکی از دلایل‌هایی که به مراسم اربعین اشتراک می‌کنند اینست که به ائمه (ع) نشان بدهند که آن‌ها به گردن‌شان حق دارند و باید برای اظهار محبت و احترام برای زیارت‌شان بروند. از نظر آن‌ها زیارت حرم امامان راهی برای گم نکردن عقاید و افکار شیعه برای خودشان و نسل‌های آینده است. تا خاندان عصمت و طهارت فاصله نگیرند. چنانچه برخی از مشارکت‌کنندگان چنین گفته اند:

4. Prolonged Engagement

5. Triangulation

6. Member Checking

امامان ما معصوم هستند و تا ظهور امام زمان (عج) باید به زیارتشون بیاییم که هم اعدای احترام کنیم و هم یادمون باشه که راه پیشوایان دین را ادامه بدیم زیارت حرم امام موجب میشه بیشتر به خدا و دینمون فکر کنیم و بیشتر از دستورات اسلام پیروی کنیم (زارع 46 ساله) نظر من وقتی یک بزرگی بهت خوبی می‌کنه تو هم باید ازش سپاسگذار باشی امامان معصوم ما برای دین اسلام خیلی زحمت کشیدند و برای ما لازم به پاس تمام رنج‌هایی که در این راه کشیدند برای احترام و تشکر به زیارتشون بیاییم و این خود موجب میشه راه ائمه اطهار را فراموش نکنیم (حمید محمدی 35 ساله)

ب) منجی (مهدویت)

اعتقاد داشتن به منجی (نجات دهنده) در اکثر فرق اسلامی و همچنین دیگر ادیان وجود دارد. چنانچه یهودیان چشم به راه پادشاه بنی اسرائیل هستند و مسیحیان به بازگشت حضرت عیسی باور دارند، زرتشتیان به بودیسم اعتقاد دارند در برخی دیگر ادیان نیز می‌توان گونه‌های مشابه این باور را دید اسماعیلیه‌ها نیز محمد حنفیه کیسانیه را منجی و موعود می‌دانند. اما، شیعیان اثنی عشر معتقداند که منجی عالم از آل حضرت محمد (ص) حضرت مهدی هست. شیعیان به این اعتقاد هستند که امام زمان (عج) در غیبت بسر می‌برند و تا هنگام ظهور باید به زیارت امامان معصوم رفت تا زمینه‌سازی ظهور هم ادامه پیدا کند چرا که زیارت از بهترین راه‌های ارتباط با پیشوایان معصوم است که موجب توفیق و جلب معنویت خواهد شد. همچنین تکریم امامان، ارتباط قلبی بین زائر و امام را تحکیم می‌بخشد و در حقیقت موجب استمرار راه و مسیر معنوی آنان خواهد شد.

تعداد زیادی از مصاحبه‌شونده‌ها اظهار داشتند که زیارت امام همان ارتباط قلبی بین خودشان و امامشان هست و این ارتباط قلبی موجب می‌شود تا ظهور امام زمان (عج) یاد امامان همیشه در قلبشان تازه بماند و این موجب می‌شود نسل‌های آینده هم به عقاید خودشان پایبندتر عمل کنند. برخی از مشارکت‌کنندگان تحقیق چنین بیان داشتند:

امامان معصوم مقرب درگاه خدا هستند محبت داشتن به ائمه (ع) هم دستور خداست یک روزی ان‌شاءالله امام زمان (عج) ظهور میکنه و تا آن روز برای اینکه زمینه ظهور فراهم بشه باید به نسل‌های الان و آینده یاد بدیم که امام کیه و شیعه یعنی چی و یکی از راه‌های ادامه یافتن عقاید شیعه رفتن به زیارت هست. (پاک‌نژاد 52 ساله)

روزی فرا می‌رسه که امام زمان موعود ظهور می‌کنه و دنیا را از این ظلم و ستم نجات میده این وعده خداست و وظیفه ما هست که تا اون موقع یاد امام زمان (عج) را فراموش نکنیم و زمینه ظهور را هم باید فراهم کنیم که این نیاز به تمرین و مشق در طول زندگی داره و یکی از این تمرین‌ها همان زیارت رفتن امامان معصوم هست که موجب اظهار محبت و خلوص نیت ما شیعیان به آنهاست. (احمدی 46 ساله)

ج) رجعت

اعتقاد به رجعت که اعتقاد زنده شدن بعد از مرگ در این دنیا و در هنگام ظهور حضرت مهدی است، یکی از عقاید شیعیان است. مشهور امامیه «رجعت» را ضروری مذهب می‌شمارد. شیعیان با استدلال‌های قرآنی و روایی، به تبیین اصل رجعت و نیز دفاع از شبهات پرداخته‌اند. اعتقاد به رجعت یکی از ضروریات مذهب شیعه است در اسلام شیعی افزون بر اصول دین و مذهب، آموزه‌های دیگری نیز از جایگاه بسیار حیاتی برخوردار بوده و به عنوان «ضروری مذهب» شناخته شده، اما در ضروریات مذهب هم بین علماء شیعه اختلاف است.

مصاحبه‌شوندگان نیز معتقد بودند که پیاده‌روی اربعین نیز در راستای تجدید عهد و بیعت با امام زمان (عج) بوده و همچنین زیارت امام حسین و یاران باوفایش در همین راستا تعبیر شده است. برخی از آنان معتقد بودند که پیاده‌روی اربعین تجلی عشق عزاداران به امام حسین و خاندان نبوت بوده و این راه پیمایی رجعت به آیین اربعین که توسط اسرای کربلا که در چلهم حادثه عاشورا اتفاق افتاد می‌باشد. طوری که برخی مصاحبه‌شونده‌ها چنین گفته‌اند:

بله من معتقدم که اونهایی که مدام منتظر ظهور امام زمان (عج) بوده و الان از دنیا رفته بعد ظهور امام مهدی (عج) زنده می‌شند و در رکاب امام مهدی (عج) برای احیای دین محمدی (ص) می‌جنگند من به زیارت امام حسینم میام که به امام زمانم بگم محبت شما در دل من همیشه هست و باقی می‌مونه ما همه شیعیان پیاده‌روی اربعین را قدرت شیعه می‌دونیم و زمینه‌ای برای ظهور امام زمان مون (محمد علی زاده 50 ساله) 0 بنظر من پیاده‌روی اربعین یادبود اسرای کربلا هست که برای شیعیان لازمه همیشه به یاد این حادثه مهم تاریخی باشند تا اسلام ناب محمدی که به لطف و فداکاری ائمه پایدار موند در مرور زمان به فراموشی سپرده نشه (میرزایی 36 ساله)

د) امامت

یکی از مهمترین ویژگی‌های شیعه مسئله امامت است. شیعیان امامت را مانند نبوت یک مقام الهی می‌دانند که باید از جانب خدا انتخاب شود و ادامه دهنده راه پیامبر اکرم (ص) هست، فقط به امام وحی نمی‌شود و پیامبر هم نیست و لکن امام مانند پیامبر معصوم هست. دیگران مقام امامت را یک مقام اجتماعی می‌دانند که از طرف مردم انتخاب می‌شود و امام را معصوم نمی‌دانند و فسق و عدم‌آگاهی مانع امامت نیست. در بین اکثریت علما و عامه شیعه چنین پنداشته می‌شود که امامان نایبان پیامبر در حکومت و معتبرترین مفسران قرآن و سنت پیامبر محسوب می‌شوند. امامان به دلیل دارا بودن مقام قرب و بندگی خدا منشأ برکات الهی دانسته می‌شوند اما اعتقاد به نیابت آن‌ها در خلقت، تقسیم رزق و تشریح را به عنوان غلو یا زیاده روی می‌دانند. در تمام ادوار حتی در زمان حیات امامان شیعه افراد و گروه‌هایی معتقد به وجود کاملاً فراطبیعی برای امامان بودند. شیعیان معتقدند چون امامت یک مقام الهی هست زیارت آن‌ها بعد رحلت ایشان هم یک سنت مهم در بین شیعه هست و نباید این سنت به فراموشی سپرده شود. . کسی که مدعی تشیع است باید فلسفه و سبک زندگی امامان را در زندگی خود داشته باشد و زیارت یادآوری این سبک زندگی هست و موجب میشه بهتر راه و روش امامان معصوم(ع) را ادامه داد.

مصاحبه‌شوندگان معتقد بودند که شیعه از نظر اندیشه و فلسفه زندگی نیز می‌بایست اندیشه‌ها و فلسفه زندگی را از امامان(ع) بگیرد تا شیعه باشد. شیعه باید به ریسمان الهی خدا که همان اهل بیت(ع) است چنگ بزند و آنان را دستگیره محکم خود قرار دهد نه آنکه به دیگران بیاویزد و بخواهد با آنان به جایی برسد و فلسفه و سبک زندگی آنان را بیاموزد و عمل کند. آنان معتقد بودند که پیاده‌روی اربعین نیز بخشی از متصل شدن و متوصل شدن به امامان ع است و این اتصال و توصل در گشایش مشکلات کمک خواهد کرد. برخی از مشارکت‌کنندگان چنین معتقد بودند:

تاریخ خودش نمایان گر همه حقایق هست رسول خدا(ص) بعد از تعیین کردن امام راه را به ما نشون داد و راه هم اهل بیت رسول خدا(ص) هست اطاعت و تعهد از امامان شرط اصلی شیعه هست و زیارت امامان معصوم نشان‌گر وفا به این تعهد است تعهد ما شیعیان اینه که همیشه از امام معصومون اطاعت می‌کنیم چون دستور امام دستور خداست(صادقی 46 ساله)

ما در پیاده‌روی اربعین بیشتر به امامان مان اتصال پیدا می‌کنیم. شیعه یعنی اتصال و توصل به امامان معصوم (علیزاده 59 ساله).

ه) توسل

توسل واسطه قرار دادن شخصی یا چیزی برای نزدیک شدن و تقرب به درگاه الهی را گویند که موجب برآورد شدن حاجت است. شیعیان نظر به احادیث، آیات قرآن و استدلال‌هایی که دارند به توسل اعتقاد داشته و گاهی مناسک خاصی را برای توسل به اولیاء خدا انجام می‌دهند. بدون شک آدمی برای تحصیل کمالات مادی و معنوی، به غیر خود؛ یعنی، خارج از محدوده وجودی خویش، نیازمند است. به اعتقاد شیعیان، اهمیت توسل برخاسته از امر الهی در قرآن نیز احادیث پرشماری از اهل بیت(ع) است. در دعاها و زیارات ائمه علیه السلام نیز مضامین توسل بسیار به چشم می‌خورد که معروف‌ترین آنها دعای توسل است. زیارت رفتن شیعیان به زیارت هم نوعی توسل به امامان‌شان هست. مشارکت‌کنندگان معتقد بودند که برای قبولی دعاهایشان و بخشش گناهان بهتر است به ائمه(ع) متوسل بشوند و پیاده‌روی اربعین بهترین مسیر در این راستایی تحقق این هدف است. برخی چنین گفته‌اند:

ائمه(ع) همه مقرب درگاه خدا هستند و توسل هم جزء آداب برقرار کردن ارتباط به امام معصوم و سپس واسطه قرار دادن به خداست ما معتقدیم چون از گناه مبرا نیستیم برای قبول شدن دعاها مون باید به یک معصوم متوسل بشیم که اون معصوم هم کسانی جز پیامبران الهی و اهل بیت رسول خدا(ص) نیست. دل‌ها مون در پیاده‌روی اربعین بیشتر آماده توسل می‌گردد (صادقی‌نژاد 41 ساله)

من هر شب چهارشنبه دعای توسل می‌خونم چون موجب آرامش روحی و قلبی من میشه از طرف دیگه احساس می‌کنم با خدا بهتر ارتباط برقرار می‌کنم اما این دعا در کربلا و در پیاده‌روی خیلی حال‌مون را خوب می‌کنه (حسینی 51ساله)

و) زیارت

زیارت از دیدگاه شیعیان یکی از جلوه‌های مهم دینی بشمار می‌رود برای همین زیارت همواره به معنای قداست، معنویت بوده و زائر یکی از مفاهیم اخلاقی و مهم معنوی بشمار می‌رود. از نظر شیعه زیارت‌کننده همیشه باید با محبت و معرفت و تعظیم به زیارت برود

چون زیارت تمایل و گرایش قلبی زائر نسبت به مزور است که با معرفت، محبت و تعظیم همراه باشد. زیارت دیدار قصدمندانه فرد با افراد و اماکن مقدس است. این واقعیت مذهبی دارای وجوهی عینی و ذهنی است؛ بعد عینی آن متضمن دو عنصر نهادمندی و توجیه‌مندی است. نهادمندی زیارت حاصل انجام مکرر عمل زیارت در چارچوب آداب و احکام معین دینی است که در منابع شیعی آداب و مناسک زیارت نامیده شده و زائران در چارچوب همین آداب زیارت را تجربه می‌کنند. وجه مناسکی زیارت صورت اجتماعی و نهادی آن را آشکار کرده و آن را تحت نظم معینی درمی‌آورد؛ هرچند این نظم طی دوره‌های مختلف تاریخی ممکن است اشکال مختلفی به خود بگیرد، نظام نمادی و توجیهی زیارت عمده‌تاً شامل مجموعه احادیث و روایاتی است که در فضیلت و ثواب زیارت از پیامبر اسلام (ص) و امامان شیعه (ع) نقل شده و از سوی علمای شیعی نیز مورد تأکید قرار گرفته است. ذخایر نمادی مذکور از طریق فرآیندهای یادگیری اجتماعی زیارت را توجیه‌پذیر می‌کنند (یوسفی 1391: 185).

چارچوب نهادی و توجیهی زیارت تجارب زیارتی را شکل می‌دهد. در زیارت احساس جذبه مشتمل بر احساس دلدادگی، خضوع، توسل‌جویی، مناجات و آرامش نیز ناشی از باور زائر به خارق‌العادگی (عقیده به تقدس و شفاعت) زیارت‌شونده است که غالباً در چارچوب آداب و مناسک مذهبی معینی (آداب زیارت) جریان پیدا می‌کند. وضو، غسل، طهارت و پاکیزگی، اذن دخول، سلام دادن، زیارتنامه خواندن، لمس کردن و بوسیدن ضریح، نماز زیارت، تلاوت قرآن، وداع با امام از جمله آدابی هست که شیعه در زیارت انجام می‌دهد مناسک زیارت، عقیده به تقدس، عقیده به شفاعت، دلدادگی، خضوع، توسل‌جویی و مناجات از موضوعات مرکزی معنای زیارت هستند.

مشارکت‌کننده‌ها معتقد بودند که برای اینکه به امام حسین (ع) عشق می‌ورزند و زیارت امام آرامش قلبی برایشان می‌دهد موجب شده که چندین بار در مراسم اربعین شرکت کنند. آنها باور داشتند که زیارت جزو از عقاید شیعه است و برای این عقاید به پیاده‌روی اشتراک کرده‌اند. برخی چنین بیان کرده‌اند:

امام به روح و قلب ما جا داره و زیارت این احساس محبت را بیشتر می‌کنه با زیارت کردن حرم امامان مون آرامش قلبی در تمام وجودم جا می‌گیره و محبتم نسبت به امامان معصوم بیشتر میشه (قیاسوند 36ساله)

وقتی ما یک عزیزمون را از دست میدیم همیشه برای تسلی دلمون یا محبت بهشون و اینکه بهشون بگیم به یادشون هستیم سر قبرشون میریم زیارت حرم امامان هم برای اینه که براشون ابراز محبت کنیم و همیشه به یادشون باشیم (محمدنیا 38ساله)

پیاده‌روی اربعین؛ نمایش ظرفیت‌ها و ظرفیت‌های شیعه

پیاده‌روی اربعین حرکت شمار زیادی از مسلمان است که از سراسر کشورهای اسلامی در شهر کربلا جنوب بغداد در چلهمین روز بعد از واقعه عاشورا جمع می‌شوند. این مراسم میلیونی یکی از قدرتمندترین نمادهای همبستگی میان شیعیان جهان هست. آیین پیاده‌روی در ظاهر یک رسم ساده دینی هست. اما در واقعیت یک پدیده‌ی در هم‌تنیده از لایه‌های مختلف هست. این مناسک موجب ایجاد هویت شیعه، انسجام اجتماعی و فرهنگی، تعامل اخلاقی و... شده است.

الف) مناسک اربعین و نمایش مشارکت جهانی

در سال‌های اخیر شکل تازه‌ای از مراسم مربوط به اربعین در قالب پیاده‌روی دسته‌جمعی به سمت کربلا در روز اربعین بروز کرده است که در این مراسم اکثر راه‌پیمایی؛ مسیر نجف تا کربلا را پیاده طی می‌کنند. برای شیعیان ایران تا پیش از همه‌گیر شدن؛ این مناسک، مسیر مقدس مشهوری وجود نداشته که پیاده طی کرده آن به عنوان مناسک زیارت یا بخشی از زیارت شناخته شود. اگرچه انجام این سفر زیارتی در عراق سابقه‌ی طولانی‌تری دارد اما برای ایرانیان تجربه جدید زیارت اربعین از سال 1388 مطرح شده و از سال 1392 تا کنون؛ پیاده‌روی به قصد زیارت امام حسین علیه السلام در روز اربعین ابعاد میلیونی بخود گرفته است. طوری که میلیون‌ها نفر از سراسر جهان و مخصوصاً از کشورهای که بیشترین شیعه را در خود جا داده‌است، در این راه‌پیمایی اشتراک کرده و یک «نمایشی از مشارکت جهانی» را در عصر که ارزش‌ها و هنجارهای دینی گویا رنگ می‌بازد، به جهانیان نشان می‌دهد. طوری که، مشارکت‌کنندگان معتقد بودند که پیاده‌روی اربعین به یک مشارکت بی‌بدیل جهانی تبدیل شده است. در این مشارکت جهانی از اقوام، مذاهب- ادیان، نژادها و کشورهای مختلفی با ویژگی‌های مختلفی جمعیتی اشتراک می‌کنند که چنین مشارکتی در حول‌محور

هیچ ارزش دیگر ممکن نیست. آنان باور داشتند که جهان چنین تجربه‌ی نداشته و نخواهد داشت. مشارکت جهانی اربعین از ماهیت و ذات همدلانه مذهب شیعه برخاسته است. برخی از مشارکت‌کنندگان چنین بیان کرده‌اند:
..... این راه‌پیمایی جهانی قدرت و صلابت اسلام و شیعه را نشان می‌دهد و این موضوع را باید دید که شیعه چنین ظرفیت و زمینه‌ی دارد که باید بدان توجه شود (سهرابی 34 ساله).

ب) برپایی موکب‌ها؛ گسترش همدلی و همکاری

در اربعین موکب‌های زیادی فعالیت دارد که غذا، آب و اسکان زائران را فراهم می‌سازد. فعالیت موکب‌داران هم 7 بومی و هم غیربومی هست و تعدادی از مردم عراق هم منزل مسکونی شخصی خود را در اختیار زائران قرار می‌دهد. در بخش تغذیه، موکب‌ها غذای روزمره را با حجم بالا در اختیار مردم قرار می‌دهند و موکب‌داران با جبین باز و بدون اظهار خستگی شبانه روز از زائران پذیرایی می‌کنند. در بخش خدمات درمانی هم موکب‌ها به صورت محدود فعالیت دارند از زائرین پزشک، پرستار یا مامایی که به صورت سیال و در حین حرکت در طول مسیر با نصب نشانه‌های مخصوص بر روی کوله‌هایشان (طیب‌الدوار) این نوع خدمت را به عهده گرفته‌اند را دربرمی‌گیرد. بعضی از موکب‌ها فعالیت‌های فرهنگی دارند که معارف دینی را منتشر می‌سازند و یا زیارت زائرین را از زاویه‌های مختلف نشان می‌دهد و یا سخنرانی هدفمند انجام می‌دهند که این موکب‌های فرهنگی محدود هست که همه این‌ها منحیث یک عقیده دینی صورت می‌گیرد و معتقدند که موجب تقرب درگاه الهی و رضایت امام حسین علیه السلام هست. فعالان دیگری نیز در این مناسک هستند که به راهنمایی و یا کمک به زائرین در موکب‌ها برای جایابی مناسب در محل اسکان یا در طول مسیر برای یافتن گمشدگان خود می‌پردازند و یا به صورت خودجوش به موکب‌ها در تعمیر تأسیسات فنی کمک می‌کنند گروهی هم به تأسیس موکب سیالی با عنوان (جای پای یار) مسولیت بهداشت و نظافت مسیر پیاده‌روی را بر عهده گرفته‌اند. گروه‌هایی از زائرین هم متناسب با توان و مهارت و امکانات خود اقدام به کمک‌های موردی با دیگر زائرین می‌کنند از تعمیر کالاسکه و کوله گرفته تا واکس کفش و ماساژ و حتی حمل داوطلبانه وسایل همراه زائرین.

چنانچه بعضی برخی مشارکت‌کنندگان با اشک و خلوص نیت جواب می‌دادند که خدمت به زائران امام حسین(ع) خودش یک نوع یاد گرفتن رسم زندگی است.

مگه میشه عاشق امام حسین بود و خدمت زائر امام حسین را نکرد من همه ساله به عشق امام مظلومم به کربلا میام برای اینکه هم امامم را زیارت کنم و هم به زائرش خدمت کنم این موجب میشه راه و رسم زندگی را هر سال بهتر از سال دیگه یاد بگیرم در ضمن می‌تونم (لطفی 38 ساله)

ج) اربعین تجلی مدینه فاضله اسلامی

زیست جهان و ارزش‌ها و هنجارهایی غریبه با مدینه فاضله اسلامی را می‌زادید. همچنین زیست جهانی آشنا مبتنی بر اصول و ارزشهای متعالی اسلامی می‌آفریند که در آن کنش‌گران با حداکثر تفاوت‌های فرهنگی و اجتماعی یکدیگر را آشنا و حامی می‌یابند و این تجربه وجدی درونی و وصف‌ناشدنی را به همراه می‌آورد. از این‌رو، شرکت‌کنندگان فاقد چنین وجدی، مشارکت‌کنندگان اصلی پیاده‌روی اربعین نیستند و در این وجد نیاز محدود و منحصر به گروه سنی، قشر یا طبقه اجتماعی خاصی نیست. اما به نظر میرسد هر چه فرد در زندگی روزمره خود از زیست جهان دینی و تمنای تجربه معنوی فاصله گرفته و همراهی بیشتری با زیست جهان مدرن یافته باشد، در در این وجد ناتوان‌تر است. بنابراین، به نظر میرسد مشارکت‌کنندگان پیاده‌روی اربعین را میتوان غریبه‌های صمیمی و متحد خواند.

چنانچه بعضی زائران در مصاحبه اظهار می‌کردند که کمک مردم به همدیگر در پیاده‌روی اربعین نشان‌گر اصل اسلام و مسلمانیت است که این خلوص و همدیگر پذیری بجز اربعین کمتر دیده می‌شود و یا در اربعین بیشتر از هر موقع دیگر به چشم می‌خورد.
از وقتی همدلی و مهربانی مردم در کربلا را دیدم قبل اربعین در خانه دیگه آرام و قرار ندارم احساس می‌کنم آگه در خانه باشم عمرم از دست میره محبت مردم در کربلا نشانگر اصل اسلام و مسلمانیت هست که در اربعین هر سال پر رنگ‌تر از سال دیگه خودشو نشون میده (قادری 52 ساله).

د) اربعین و نمایش کنش‌های نمادین

مشارکت جمعی شکل گرفته در پیاده‌روی اربعین، مبتنی بر کنش عاطفی، تکلیف محور و خودابتنکار است. به این معنا که در این نوع همکاری و همیاری، برخلاف شکل رایج هیچ نوع برجستگی، تمایز، شکاف و فاصله‌های میان یاری‌کنند و یاری‌پذیر احساس نمی‌شود. هر زائر، خود یک خادم است و هر خادمی خود را زائر نیز قلمداد میکند. که این همکاری از روی عشق، احساس و دلدادگی صورت می‌گیرد به گونه‌ای که همه در تلاش‌اند به همدیگر کمک کنند چون این امر را توفیق و سعادت برای خود قلمداد می‌کنند در این نوع هم‌یاری، تقسیم مسولیت‌ها حالت اسمی و شناور داشته و هیچ سلسله مراتبی از قدرت و منزلت در آن دیده نمی‌شود. مشارکت‌کنندگان به این عقیده بودند که هر کس باید هر کاری از دستش بر می‌آید انجام دهد و از دیگری هم طلب کار نباشد.

ما هر کاری می‌کنیم برای رضای خداست با عشق به طرف کربلا می‌آییم و با عشق به زائرین کربلا خدمت می‌کنیم ما همه هم زائریم هم خادم این است راه درست مسلمانیت که هر سال برایمان ایمان و همدلی را آموزش می‌دهد (توکلی 41 ساله).

از جمله باورهای دیگر مشارکت‌کنندگان اصلی پیاده‌روی اربعین، میل به گمنامی به شکل حاد و باورناپذیر است. گمنامی برآمده از بی‌اعتبار شدن نظم اخلاقی و سلسله‌مراتب اجتماعی پیشین که برخلاف گمنامی مدرن و شهری نتیجه و همبستگی کاهش سرمایه اجتماعی و اعتماد اجتماعی نیست؛ بلکه درست بالعکس، در فضای آکنده از اعتماد و احترام متقابل اتفاق می‌افتد.

طبق مصاحبه‌ای صورت گرفته زائران معتقد بودند که گمنامی خلوص نیت و تواضع ما را می‌تواند نشان بدهد اینجا به ما یاد می‌دهد که هیچ‌کس از دیگری برتری ندارد و تنها کسب رضای خداست که بر هر انسان باید مهم باشد نه جایگاه و مقام و فخر به آن.

من به قول خودمون ریش سفید و بزرگ فامیل هستم اطلاع دارم که دوستان و آشنایان زیادی اومدن مراسم اربعین ولی دوست داشتم تنها با خانواده پیام و از آمدنم چیزی به فامیل نگم چون می‌ترسیدم با احترام زیادی که همیشه به من داشتند موجب بشه اینجا هم اونها معذب بشند و هم من نتوانم ثوابی خالصانه‌ای را بدست بیارم هر کسی که به کربلا میاد باید خالصانه زیارت کنه و این اخلاص موقعی صورت می‌گیره که گمنام سفر کنی (یزدانی 71 ساله).

ه) پیاده‌روی اربعین و قدرت سیاسی شیعیان

شیعیان از لحاظ تاریخی همیشه در اقلیت بوده و به همین دلیل از سوی حکمرانان سعی شده در حاشیه راند شوند و به دور از سیاست و قدرت اصلی بوده‌اند. شیعیان دو اصل دیگر یعنی امامت و عدل را در کنار سه اصل اهل سنت که توحید نبوت و معاد هست را دارند و این موجب شده که شیعیان نسبت به حاکمیت اهل سنت همیشه به دید انتقاد بنگرند و در پی رسیدن به احقاق حق خود و حکومت مهدوی باشند به همین دلیل مراسم پیاده‌روی اربعین خلق اتصال دو نقطه مهم تاریخی یعنی غدیر و عاشورا و یک نقطه آرمان تاریخی یعنی حکومت مهدویت یعنی ظهور تلقی می‌گردد. پس می‌توان گفت پیاده‌روی اربعین نماد قدرت و تمدن با محوریت ولایت، امامت، تبری، تولی هست

و) پیاده‌روی اربعین و گسترش فرهنگ شیعه

یکی از اهداف مهم دین و بعثت انبیا فرهنگ‌سازی و احیای ارزشهای انسانی است دین اسلام نیز در احکام عبادی، اجتماعی و سیاسی خود، در پی احیای فرهنگ انسانها با کمک آئین‌هاست. در این میان برخی مراسم دینی مانند اربعین جنبه آئینی دارند و هویت و فرهنگ جامعه را در طول زمان حفظ میکنند و میتوانند فرهنگ نسلهای آینده را کنترل کنند امروزه بالاترین هدف هر کشوری توسعه فرهنگ است و برای پیشرفت باید هدفی متعالی داشت. بنابراین دغدغه متفکران یک جامعه بالا بردن فرهنگ جامعه و در نتیجه میزان باور مردم به ارزشهاست تجمع اربعین میتواند مباحث اخلاقی شیعه را به دنیا صادر کند. این سرمایه بزرگ مکتب شیعی در ارتقاء فرهنگ جهانی بسیار مؤثر است.

روحیه خدمت‌گزاری به همنوع فارغ از هر نژاد، ملیت و حتی مذهب خاص، مشهود است و هر کس تلاش می‌کند، گوی سبقت را برآید. احترام به بزرگان و سالمندان و مراعات کودکان و سالخورده‌گان فرض است. بنابر این فرصت ارزشمندی است که فارغ از تعلقات

و گرفتاریهای روزمره به مرور و بروز و ظهور مضامین و دستورات ناب اخلاقی اسلام در یک جامعه جهانی بپردازیم و اخلاق جمعی خود را بازبینی کنیم

امام حسین (ع) را باید نماد آزادی و محور حق طلبان جهان دانست. به همین دلیل، آن حضرت، شخصیتی جهانی است و میتواند الگوی همه حق طلبانی باشد که در برابر ظلم و ستم می ایستند و به احیای عزت انسان و عزتمندی دین می اندیشند. اربعین در بطن خود، ارزشها و فرهنگهای والایی همچون شجاعت، مبارزه با فساد و ظلم ستیزی را به همراه دارد و از سوی دیگر در مراسم اربعین به خوبی آشکار است که تعاون اجتماعی به عنوان یک فرهنگ در جوامع اسلامی تقویت می شود چنانکه ترنر در کتاب روند مراسم مذهبی بر این عقیده است که شرکت در یک مراسم مذهبی، فرد را از موقعیت دنیوی مانند تفاوت های جنس، طبقه و نژاد جدا میکند و همسان گرایی و مساوات طلبی را بین آنان به وجود می آورد. مراسم اربعین یکی از بزرگترین مراسم های مسلمین هست که افراد زیادی از کشورهای مختلف برای برگزاری این مناسک اشتراک می کنند که موجب شده سالانه چند میلیون نفر در این مناسک حضور پیدا کنند و عظمت اربعین موجب شده فرهنگ تعاون و همکاری همدلی و همیاری به میزان بزرگی اربعین در میان ملل مختلف اسلامی گسترش پیدا می کند.

مصاحبه کننده ها می گویند مراسم اربعین علاوه بر اینکه ثواب اخروی دارد موجب می شود با فرهنگ های مختلف آشنا شویم و همچنین فرهنگ انسانیت که همان همدلی و کمک کردن به یکدیگر هست را بیشتر تمرین کنیم و هنگامی که به کشور خودمان برمی گردیم این فرهنگ خوب را بهتر در جامعه نهادینه کنیم

وقتی کر بلا میایی تازه می دونی مسلمان کیه اسلام چیه از بس مردم با هم مهربونند و به هم رسیدگی و کمک می کنند اسلام ناب یعنی همین (گودرزی 40 ساله)

وقتی میام برای مراسم اربعین حض می کنم می بینم اینقدر مردم هم دل اند من که میام دو جور لذت می برم لذت زیارت و لذت مهربونی مردم (رضایی 38 ساله)

مصاحبه هایی که صورت گرفته زائران اظهار می داشتند که علت اشتراک هر ساله شان دلیل بر آن است هم می توانند هم زیارت کنند و هم با مردم مختلف از کشورهای مختلف آشنا می شوند و این خود باعث آشنایی با فرهنگ های مختلف می شود که این اطلاعات می تواند در زندگی شان مؤثر واقع شود و همچنین چون حضور علمای دین پررنگ است فرصت خوبی برای صحبت کردن و تبادل مباحث و اشکالات مسائل دینی هست که خود موجب میشود مسائل زیادی را یاد بگیرند.

من هر ساله در مراسم اربعین شرکت می کنم چون یک سفر کاملا معنوی هست و آرامش خاصی به من میده من با انسان های زیادی آشنا میشم که فرهنگ های مختلفی دارند با هم تبادل نظر می کنیم و موجب میشه که نقاط مشترک هم را پیدا کنیم و با فرهنگ های جدیدتری هم آشنا بشیم و شبهاتی که در مورد عقاید و تفکر و فرهنگ همدیگر داریم حل بشه خود این تبادل نظر موجب صمیمیت میشه (ریاحی 43 ساله)

من بار اولمه اومدم مراسم اربعین ناراحتم که چرا سال های قبل اشتراک نکردم آخه بجز زیارت من اینجا خیلی چیزهایی دیگه هم یاد گرفتم سوالات و شبهاتی که داشتم، بعضی مسائل دینی و فرهنگی که باید می فهمیدم را فهمیدم تصمیم دارم اگه بشه همه ساله پیام (مهدوی 26 ساله) در نتیجه راهپیمایی باشکوه اربعین حسینی با ارائه الگویی جدید از همبستگی، همزیستی و یکسان سازی فرهنگی با محوریت تعالیم شیعه در عصر جهانی شدن، توانسته با خلق هویتی جدید و قدرتمند، باعث سربلندی جهان اسلام در نظام بین الملل کنونی شود.

ز) پیاده روی اربعین و افزایش تعاملات اجتماعی شیعیان

پیاده روی به بهترین شکل هم دلی میان افراد را در یک جنبش اجتماعی بنمایش می گذارد در پیاده روی مردم با پوشیدن لباس یک رنگ، گرفتن پرچم هایی که نمایانگر اهداف خاص هست، سردادن شعار واحد، حرکت به سوی یک مقصد واحد و... ویژگی های ارزشمندی مانند وحدت، تعهد، تعداد و ... به گونه ای مناسب انتقال می دهد. مراسم اربعین یک مراسم فراملی هست که گزارش آن در تمام رسانه ها به چشم می خورد که در این مراسم عظیم اتباع بیش از هشتاد کشور حضور پیدا می کنند. بیشتر اشتراک کننده ها از مناطق غرب آسیا و شمال آفریقا هستند اما حضور زائران زیادی از کشورهای فرانسه، اتریش، هلند، ایالات متحده آمریکا، بلژیک،

انگلستان نیز گذارش شده است. همچنین موکب‌داران محدود به شیعیان عراق نبوده بلکه از کشورهای انگلستان، سوریه، یمن، افغانستان، ایران، بلژیک هم در ایجاد موکب‌ها و ارائه خدمات به زواران سهم می‌گیرند (آقایی، 1396: 11 و 12) مصاحبه شونده‌گان می‌گفتند که هر ساله از کشورهای مختلفی در مراسم اربعین حسینی شرکت می‌کنند آن‌ها نه تنها در مراسم اربعین مهمان و زائر هستند بلکه موکب‌دار هم هستند و به مردم رسیدگی و خدمت می‌کنند. من هر ساله در اربعین میام کربلا اینجا از کشورهای مختلفی شرکت می‌کنند با بعضی‌هاشون از جمله مسیحی‌ها هم صحبت شدم اونها از در مورد اربعین خیلی چیزها می‌دونستند و اعتقاد خالصانه‌ای نسبت به امام حسین علیه السلام دارند. (قادری 45 ساله)

یکی از پیامدهای اجتماعی اربعین تعاملی بودن بین ستادها هست. باید توجه داشت که صفت تعاملی در اینجا در مقابل عمل انفرادی قرار می‌گیرد. باید گفت در پیاده‌روی اربعین عمل انفرادی افراد گوناگون نیست که به پا گرفتن ستادها کمک می‌کند بلکه تشریک مساعی بین تمام شرکت‌کننده‌گان هست که منجر به ستادهای تعاملی و در نتیجه استمرار ستادهای پیاده‌روی اربعین حسینی می‌گردد. کار داوطلبانه مردم بدون چشم‌داشت که در تمامی شرکت‌کننده‌گان وجود دارد که عامل به حداقل رساندن هزینه‌ها شده است. طبق آمار رسمی 1393 حدود بیست میلیون نفر در مراسم اربعین اشتراک کرده‌اند و طبیعی است که بدون همکاری مردم این مراسم به خوبی الانی که به چشم می‌خورد نمی‌بود و مشارکت، هماهنگی، نظم و اعتقاد مردم هست که موجب شده اربعین با این عظمت‌اش با کمترین هزینه و بیشترین امکانات برگزار شود. مردم محوری بیش از هر چیز دیگری به چشم می‌خورد. مصاحبه‌شونده‌گان از پذیرایی و رسیدگی مردم به همدیگر اظهار خرسندی می‌کنند. والا مردم خیلی خالصانه کار می‌کنند همه هم زائر هست هم میزبان از پذیرایی گرفته تا دارو و خدمات بهداشتی و همه و همه عالی‌ه دم‌شون گرم (کریمی 39 ساله)

نکته قابل توجه اینست که فاصله بین نجف تا کربلا هشتاد کیلومتر هست و زائران معمولاً آن را در طی دو یا سه روز پشت‌سر می‌گذرانند و موجب می‌شود مردم در موکب‌هایی که در این مسیر وجود دارد تجمعاتی تشکیل دهند و با هم در مورد مسائل گوناگون سیاسی، اجتماعی، دینی و... هم صحبت شوند و بعضی مواقع در این تجمعاتی که در مواکب هست روحانیون در مورد قیام امام حسین علیه السلام علل و نتایج آن، اهداف امام حسین علیه السلام، خطابه، مرثیه‌خوانی و دیگر موارد دینی و اجتماعی بپردازند که موجب برطرف شدن خیلی از سؤالات مردم علی‌الخصوص جوانان می‌گردد. بدون شک این اجتماعات و تبادل نظر باعث هم‌دلی و اتحاد مردم در امور مختلف می‌شود.

مشارکت‌کننده‌های اربعین می‌گویند بسیار زیاد در موکب‌ها تبادل نظر صورت می‌گیرد که برعلاوه بالا رفتن معلومات فردی و اجتماعی باعث همبستگی و صداقت دو طرفه مردم می‌شود.

پیاده‌روی اربعین اگرچه در ظاهر تنها یک مسئله دین معلوم میشه ولی با اشتراک کردن در این مراسم و دیدن همبستگی، صداقت، مهربانی دوطرفه مردم و غیره مسائل فهمیدم که اربعین تنها یک مسئله دینی نیست بنظر من یک جنبش بزرگ اجتماعی هم هست (کریمی 31 ساله). در جریان مراسم اربعین افراد شرکت‌کننده هویت خود را با عناوین کلی با محوریت نام امام حسین علیه السلام معرفی می‌کنند ایشان از خود خارج شده و در کسوت هویت جدیدی که یافته‌اند در مسیری واحد و مقصدی واحد هم چون پیکر واحد به حرکت در می‌آیند. ایشان در تعریف جایگاه خود به همانندی و همسانی میان خویش و دیگر کنش‌گران تأکید می‌کنند و پیاده‌روی خود را به دیگر حرکت‌های اجتماعی پیوند می‌دهند و همدیگر را در زیر یک چتر واحد تعریف می‌کنند.

سه محور عمده فهم معنای شیعه در پیاده‌روی اربعین

از مجموع مصاحبه‌های انجام شده از افراد شرکت‌کننده در مصاحبه و تحلیل یافته‌های تحقیق چنین برمی‌آید که مرزهای سیاسی، جغرافیایی و فرهنگی در پیاده‌روی اربعین کمرنگ شده و ارزشهای بنیادین دیگری در حال جایگزینی است که می‌تواند به فهم معنای شیعه کمک کند. این محورها در قالب سه محوری روایتی در سطوح زیر بیان می‌گردد.

الف- تغییر در فهم جهانشمولی از شیعه

با توجه به تغییرات سریع شکلی و محتوایی پیاده‌روی، به نظر می‌رسد که مرزهای، جغرافیایی، سیاسی و جغرافیایی از اسلام و شیعه در حال تغییر بوده و این تغییرات به مرزهای عقیدتی و ایولوژیک هم سرایت کرده است. لذا یک روایت فرازمانی و فرامکانی از شیعه در حال ظهور هست که از اهمیت زیادی برخوردار می‌باشد. این روایت عام و جهانشمول در حضور افراد مختلف از کشورهای مختلف و عدم توجه به سن، جنس، نژاد، قومیت و ملیت نمود پیدا کرده و انتظار می‌رود در فهم معنای شیعه در بلندمدت تاثیرگذار گردد. از ویژگی‌های ممتاز این جهانشمولی در پیاده‌روی اربعین این است که زائرانی از حدود ۷۰ کشور جهان دارد. و لزوماً فقط شیعیان ایران و عراق و خاورمیانه و آسیا نیستند و هر سال زائرانی از کشورهای مختلف از جمله اتریش، فنلاند، استرالیا، سوئد، دانمارک، آمریکا، انگلستان، آرژانتین، کلمبیا، روسیه و... در پیاده‌روی اربعین حضور دارند. و این حضور به تغییر در درک و فهم معنای شیعه تاثیرگذار بوده است. ویژگی‌های ممتازی چون: طولانی‌ترین راهپیمایی جهانی، فعالیت‌های داوطلبانه و خودجوش، مراسم بزرگ اطعام، حضور پیوان ادیان مختلف از دیگر ویژگی‌های جهانشمول این آیین و مراسم بوده که در فهم معنای شیعه و حتی اسلام تاثیرگذار هست.

ب- روایت آزادگی، انسانیت و عشق

در بین جمعیت انبوه شرکت‌کننده در پیاده‌روی اربعین افراد زیادی وجود دارند که نه تنها شیعه نیستند و حتی مسلمان نبوده شاید سکولار هم باشند ولی در پیاده‌روی شرکت می‌کنند. از سوی این گروه شاهد صحنه‌هایی هستند که نشانه دلداگی، گذشت، برابری و برداری و حضور همه اقشار در این پیالده روی هستند که مظهر آزادگی و انسانیت بوده و یادآور عشق بنیادین بشر برای همگرایی است. لذا با مشاهده این موارد مجذوب شده و باعث حضور آنها شده است. این تصاویر حاوی پیام‌هایی هستند که تجلی آزادگی و عشقی است که در تمام انسانهای عالم وجود داشته و همه را فارغ از هرگونه جهتگیری در پیاده‌روی اربعین گرد هم جمع می‌کند.

ج- عام‌گرایی کنشی

عام‌گرایی کنشی دلالت بر شیوه‌های رفتاری پسندیده و مناسبی است که در قالب عملکردها و رفتارهای مختلف در پیاده‌روی اربعین شاهد بودیم. برخی از این کنش‌ها عبارتند از:

- همدلی، همکاری، همیاری،

علیرغم اختلاف سلیقه فراوان شرکت‌کنندگان نژادهای مختلف ایلهها و قبیله‌های متفاوت دیدگاه‌های سیاسی گوناگون در این پیاده‌روی همه زیر یک بیرق و پرچم قرار می‌گیرند شعار همه سال گذشته یجمعنا الحسین و امسال حیاتنا الحسین بوده است.

- مهمان‌نوازی سعه صدر

در کجای عالم دیده شده فرد با خانواده اش حاصل یک سال کار و تلاش خود را ظرف ده روز صرف اسکان و تغذیه کسانی کند که آنها راندریده نشاخته و فقط میداند آنها زائر حسین هستند کجا سراغ دارید افراد شبانه روزی کار کنند و خستگی را خسته کنند و از پانفتمند کجا دیده شده بهترین امکاناتشان در اختیار میهمان ولی خودشان در بدترین محل و بدون هیچ امکاناتی شب را به صبح برسانند. جایی شاهد بودم یک فرد مغرور پایش را روی میز کار عراقی گذاشت و با فرمان داد واکس بزن و او با اشتیاق زاید الوصفی اینکار را انجام داد و ازان فرد تشکر هم کرد که به او دستور داده است. آنها به زایر التماس میکنند میهمانش شود او را میبرند خانه بهترین غذایشان رابه او میدهند لباسهایش را میشینند و وسایل استحمام برایش مهیا می‌کنند.

- عفو و گذشت

که در این راستا امسال در احداث موکب ماشین ایرانی به یک پسر بچه دوساله برخورد کرده و منجر به فوت وی شد. صاحبان خون به راحتی از پیگیری موضوع خودداری و اظهار داشتند این مصیبت در مقابل مصیبت‌های امام حسین و اهل بیت او بسیار ناچیز است.

- ایثار

عراقی‌ها آنچه را که خودشان به آن نمیز دارند به مهمانهایشان میدهند و تمام تلاششان خوشحال کردن و راضی بودن زائرین حسینی است.

● روحیه رواداری و سازگاری

میزبانان آنچه در توانشان هست بی ریا و از دل و جان باروی خوش به زائر بخشیده و هم و غمشان سازگار کردن خود و محیط با افرادیست که در پیاده‌روی حضور دارند.

بحث و جمع‌بندی

یافته‌ها، در پاسخ به سوالات تحقیق نشان داد که ویژگی‌های اربعین از نظر مشارکت‌کنندگان با ویژگی‌های ذاتی مذهب شیعه هم‌راستا و در یک جهت مشترک بوده است. از جانب دیگر، شرکت در مراسم اربعین در راستایی تقویت مبانی این مذهب، گسترش فرهنگ و اعتقادات مذهبی، برای ابراز وجود «به‌معنای هویت مذهبی»، برای حل و گشایش مشکلات، برای کسب ثواب، و دلالت از این دست برای مشارکت‌کنندگان مهم بوده است. مناسک و اعتقادات موجود نیز، با مبانی اصلی مذهب همسو بوده، و پیامدهای سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی برای مشارکت‌کنندگان و برای کل مذهب داشته است. در نهایت چالش‌ها و آسیب‌ها نیز در ابعاد فرهنگی، مدیریتی، خانوادگی، اقتصادی و سیاسی وجود داشته است. این یافته‌ها با نظریه‌های امیل دورکیم در مورد نقش دین در همبستگی اجتماعی، نظریه وبر در بخش تفاوت‌های فرهنگی و اخلاق اقتصادی و با نظریه برگر در مورد نقش دین در شکل‌گیری تعاملات اجتماعی و فرهنگی و نقش دین به‌عنوان سرمایه اجتماعی - فرهنگی همسو است. همچنین، یافته‌های تحقیق با پژوهش‌های علی نژاد (۱۳۹۸)، فروغی و همکاران (۱۳۹۹)، بنی اسد (۱۳۹۹)، رضانی تمیجانی (۱۳۹۹)، عبدالله (۱۴۰۰)، قاسمی و همکاران (۱۴۰۱)، حیدری و همکاران (۱۴۰۱)، حبیبی و همکاران (۱۴۰۱) و مریجی (۱۴۰۱) همسو بوده است.

تحلیل و تجزیه اطلاعات نشان داد که مشارکت‌کنندگان، ویژگی‌های شیعه را سبب شرکت در این راه‌پیمایی شده است، موارد چون: اول؛ عصمت دوم؛ انتظار منجی موعود، سوم؛ رجعت، چهارم؛ توسل، پنجم؛ زیارت، بوده است. آنها باور داشتند که زیارت جزو از عقاید شیعه است و برای این عقاید به پیاده‌روی اشتراک کرده اند.

در مورد ویژگی‌های اربعین و ارتباط آن با معنای شیعه نیز کدهای تحلیلی تحقیق نشان داده است که: این راه‌پیمایی یک «نمایشی از یک مشارکت جهانی» را در عصر که ارزش‌ها و هنجارهای دینی گویا رنگ می‌بازد، به جهانیان نشان می‌دهد. در این مشارکت جهانی از اقوام، مذاهب- ادیان، نژادها و کشورهای مختلفی با ویژگی‌های مختلفی اشتراک می‌کنند که چنین مشارکتی در حول محور هیچ ارزش دیگر ممکن نیست. مشارکت جهانی اربعین از ماهیت و ذات همدلانه مذهب شیعه برخاسته است. همچنین، کمک و همیاری و همدلی بخش‌های پرتنگ دیگر از این مراسم بزرگ جهانی است. چنانچه بعضی برخی مشارکت‌کنندگان با اشک و خلوص نیت جواب می‌دادند که خدمت به زائران امام حسین (ع) خودش یک نوع یاد گرفتن رسم زندگی است. چنانچه بعضی زائران در مصاحبه اظهار می‌کردند که کمک مردم به همدیگر در پیاده‌روی اربعین نشان‌گر اصل اسلام و مسلمانیت است که این خلوص و همدیگر پذیری بجز اربعین کمتر دیده می‌شود و یا در اربعین بیشتر از هر موقع دیگر به چشم می‌خورد.

در مورد پیامدهای این ابر رویداد جهانی نیز، کدها و مقولات تحقیق نشان می‌دهد که: فرهنگ‌سازی و احیای ارزشهای آزادگی و انسانی است. دین اسلام نیز در احکام عبادی، اجتماعی و سیاسی خود، در پی احیای فرهنگ انسانها با کمک آئین‌هاست. و از سوی دیگر در مراسم اربعین به خوبی آشکار است که تعاون اجتماعی به عنوان یک فرهنگ در جوامع اسلامی تقویت می‌شود. چنانکه ترنر در کتاب روند مراسم مذهبی بر این عقیده است که شرکت در یک مراسم مذهبی، فرد را از موقعیت دنیوی مانند تفاوت‌های جنس، طبقه و نژاد جدا می‌کند و همسان‌گرایی و مساوات‌طلبی را بین آنان به وجود می‌آورد. مصاحبه‌کننده‌ها می‌گویند مراسم اربعین علاوه بر اینکه ثواب اخروی دارد موجب می‌شود با فرهنگ‌های مختلف آشنا شویم و همچنین فرهنگ انسانیت که همان همدلی و کمک‌کردن به یکدیگر هست را بیشتر تمرین کنیم و هنگامی که به کشور خودمان برمی‌گردیم این فرهنگ خوب را بهتر در جامعه نهادینه کنیم.

به لحاظ اجتماعی نیز مصاحبه‌هایی که صورت گرفته زائران اظهار می‌داشتند که علت اشتراک هر ساله‌شان دلیل بر آن است هم می‌توانند هم زیارت کنند و هم با مردم مختلف از کشورهای مختلف آشنا می‌شوند و این خود باعث آشنایی با فرهنگ‌های مختلف می‌شود که این اطلاعات می‌تواند در زندگی‌شان مؤثر واقع شود و همچنین چون حضور علمای دین پررنگ است فرصت خوبی برای صحبت کردن و تبادل مباحث و اشکالات مسائل دینی هست که خود موجب میشود مسائل زیادی را یاد بگیرند. در نتیجه راهپیمایی باشکوه اربعین حسینی با ارائه الگویی جدید از همبستگی، همزیستی و یکسان‌سازی فرهنگی با محوریت تعالیم شیعه در عصر جهانی شدن، توانسته با خلق هویتی جدید و قدرتمند، باعث سربلندی جهان اسلام در نظام بین‌الملل کنونی شود.

تعاملات اجتماعی میان اقوام و ملل مختلف نیز از پیامدهای این ابر رویداد است. مصاحبه شونده‌گان می‌گفتند که هر ساله از کشورهای مختلفی در مراسم اربعین حسینی شرکت می‌کنند آن‌ها نه تنها در مراسم اربعین مهمان و زائر هستند بلکه موب‌دار هم هستند و به مردم رسیدگی و خدمت می‌کنند. یکی از پیامدهای اجتماعی اربعین تعاملی بودن بین ستادها هست. باید گفت در پیاده‌روی اربعین عمل انفرادی افراد گوناگون نیست که به پا گرفتن ستادها کمک می‌کند بلکه تشریک مساعی بین تمام شرکت‌کننده‌گان هست که منجر به ستادهای تعاملی و در نتیجه استمرار ستادهای پیاده‌روی اربعین حسینی می‌گردد.

- پیشنهادهای پژوهشی

- ❖ لازم است که، پژوهش‌های میدانی در مورد علل و عوامل شرکت راهپیمایان این مراسم جهانی با تفکیک ویژگی‌های مختلفی جمعیتی و مخصوصاً در مورد انگیزه‌های شرکت‌کنندگان غیر از پیروان مذهب شیعه انجام شود.
- ❖ پیشنهاد می‌گردد در مورد چالش‌ها و آسیب‌های موجود فراراه این رویداد جهانی در کشورهای مختلف و مخصوصاً در مسیرهای راهپیمایی تحقیق گردد.
- ❖ لازم است در مورد تاثیرات این رویداد بر زندگی مردم عراق تحقیق شود.
- ❖ لازم است در مورد تاثیرات شرکت در این مراسم در کنش‌های روزانه شرکت‌کنندگان تحقیق گردد.

- پیشنهادهای کاربردی - مدیریتی

- ❖ لازم است یک ستاد جهانی اربعین تشکیل و مانند کارگروه‌های جهانی پیوسته برای بهتر شدن و مدیریت مطلوب این رویداد کار کنند.
- ❖ لازم است کشورهای اسلامی و مخصوصاً جمهوری اسلامی با کشور عراق برای کاهش چالش‌های مدیریتی همکاری لازم را انجام دهند.
- ❖ لازم است کشورهای اسلامی از این سرمایه بزرگ فرهنگی - اجتماعی برای کاهش اسلام‌هراسی و کاهش شکاف‌های موجود بین امت اسلامی استفاده کنند.
- ❖ پیشنهاد می‌گردد، گذرنامه، روادید و سایر تسهیلات سفر اربعین، به شکل جهانی و کم‌بها در میان کشورهای اسلامی اجراء گردد.
- ❖ لازم است تمام کشورهای اسلامی و به خصوص جمهوری اسلامی در مورد آسیب‌های زیست‌محیطی این رویداد با کشور عراق همکاری نماید.
- ❖ لازم است تمام رسانه‌های کشورهای حوزه اربعین این رویداد عظیم را پوشش داده و از فرصت‌ها و زمینه‌های این ابر همایش جهانی در جهت توسعه صلح جهانی، همزیستی، تعاون اجتماعی، برخورد مسالمت‌آمیز ملل و... استفاده نماید.

منابع و مواخذ:

- ام سلمه، مجتبی حسین. (2017) بررسی پدیدارشناختی زیارت پیاده اربعین در عراق. ارائه شده: در کنفرانس ملی توسعه اجتماعی، 123-135.
- بنی اسد، رضا. (1399). قوم نگاری فرهنگ پیاده‌روی اربعین حسینی علیه السلام: تحلیل‌ها و راهبردهای تصمیم‌گیری در نهادهای انقلاب اسلامی. **دین و ارتباطات**، دوره 27، شماره 57، 57-95.
- حسینی، سید محمد، حاجی زاده، محسن، و فیروزآبادیان، مهدی. (1399). ظرفیت زیارت اربعین (به عنوان یک حق اسلامی بشر) در تحقق صلح □. **مطالعات حقوق بشر اسلامی**، (2)9، 275-292.
- حیدری، نصرت اله، عزتی، یونس، و فلاحی، سارا. (1401). نقش و جایگاه راهپیمایی اربعین بر قدرت نرم انقلاب اسلامی ایران. **فصلنامه علمی مطالعات قدرت نرم**، (1)12، 230-245.
- حبیبی، محسن، سوادیان، پروین، شریفی، منصور، و طاهرخانی، عبدالله. (1401). بیداری اسلامی در راهپیمایی اربعین با توجه به دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای. **پژوهش‌های راهبردی سیاست**، (43)11، 45-72.
- رضانی تمیجانی، صدیقه. (1399). بررسی ابعاد و اجزای ذهنی مشارکت جمعی در پیاده‌روی اربعین. **دین و ارتباطات**، (1)27 (پیاپی 57)، 357-384.
- شهرابی فراهانی، مهدیه. (1400). ادراک معنوی انسان از ابر رویداد مذهبی اربعین. **فصلنامه علمی - پژوهشی اسلام و علوم اجتماعی**، (25)13، 33-53.
- عبدالله، عبدالمطلب. (1400). تجربه زیسته زائران در پیاده‌روی اربعین سال 1398 (مطالعه موردی دانشگاهیان علامه طباطبایی) □. **ماهنامه جامعه‌شناسی سیاسی ایران** (4)4، 1-34.
- قاسمی، محمدهادی، شراهی، اسماعیل، و تقدسی، فائزه. (1401). آینده‌پژوهی مسائل اولویت‌دار اربعین حسینی و تحلیل تأثیر متقابل مسائل بر یکدیگر. **فصلنامه علمی شیعه‌شناسی**، (77)20، 34-7.
- علی نژاد، منوچهر. (۱۳۹۸)، فهم هرمنوتیک تجربه گردشگری فضاهای قدسی، **نشریه علمی و پژوهشی برنامه ریزی و توسعه گردشگری**، دوره ۸، شماره ۳۰، ۶۵-۷۸.
- محدث نوری، حسین، (1345ق). **مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل**، بیروت: آل البيت. ج ۱۰.
- مظاهری، محسن حسام و جمعی از نویسندگان. (۱۳۹۵). **فرهنگ سوگ شیعی**، تهران: انتشارات خیمه و آرما.
- یاسر فروغی، سید حسین، سراج زاده، سید حسین، نبوی. (۱۳۹۹). مطالعه کیفی انگیزه‌های زائران ایرانی شرکت‌کننده در آیین پیاده‌روی زیارت اربعین، **دین و ارتباطات**، سال بیست و هفتم بهار و تابستان ۱۳۹۹ شماره ۱ (پیاپی ۵۷) ۴۱۹-۴۵۰.
- Chandra Kharel, Gopi. "Arbaeen 2014: 20 Million Pilgrims- Flock to Karbala
- Fotini Cristia, Elizabeth DeKeyser, Dean Knox (2016) *Toward Karbala*

- Sim, David. "Arbaeen: World's largest annual pilgrimage as millions of Shia Muslims gather in Karbala". IB Times. Archived from the original on 7 December 2015. Retrieved 8 December 2015.
- Mamouri, Ali.(2017) "Iraqi Shiite pilgrimage takes political turn". Al-Monitor. Archived from the original on 17 November 2015. Retrieved 8 October 2015.33.

Understanding the meaning of Shia in Arbaeen walk

Manouchehr Alinejad

Abdul Reza Moradi

abstract

Arbaeen walk is a global event with religious and value themes, which has many effects and consequences and is at the center of cognitive and semantic developments. Based on this, this research seeks to understand the meaning of Shia in Arbaeen walk. The method used in this research is qualitative and ethnographic in nature, based on the researcher's experience in past walks and using the techniques of observation, interviews, photos and videos in the area of Maidan in Arbaeen 1401 and 1402. The target population of the current research is the general participants in the Arbaeen procession, and according to the targeted and available sampling, there are about 20 people with the citizenship of four countries; Iran, Iraq, Pakistan and Lebanon were selected as Arbaeen marchers. The findings of the present research showed that the global Arbaeen procession had religious-cultural, social, political and economic dimensions. The understanding of the meaning of Shia was understood in the three axes of universal narrative, the narrative of freedom, humanity and affection, and the narrative of mutual actions. Categories such as innocence, waiting for the promised savior, return, imamate and pilgrimage are common concepts and principles between the Arbaeen ceremony and the Shia religion. Finally, there were challenges and damages in this event, such as managerial, family, cultural, political, health, extravagance, transportation, economic and advertising challenges. It seems that the future vision of the Arbaeen walk is towards creating and redefining the universal and common narrative of Shia.

Keywords: Shia understanding, Arbaeen walk, Imam Hussein, ethnography, Iraq.